

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ

**Sociální zabezpečení osob
pohybujících se
v rámci Evropské unie**



Historie

V době, kdy se v padesátých letech vypracovávala Smlouva EHS, uvědomovali si její autoři plně základní rozdíly mezi systémy sociálního zabezpečení v jednotlivých členských státech, i to, že velké rozdíly budou přetrvávat po mnoho dalších let. Museli zajistit, aby se velké rozdíly, které v té době existovaly (a existují dodnes), nestaly překážkou volnému pohybu pracovníků. To je důvod proč Smlouva EHS zakotvila ustanovení (článek 51) vyžadující, aby Rada přijala taková opatření v oblasti sociálního zabezpečení, jež jsou nezbytná pro zajištění svobody pohybu pracovníků.

Radou přijatá Nařízení č. 3 a 4 nabyly účinku již 1. ledna 1959. Tato nařízení byla celá zrevidována a 1. října 1972 nahrazena Nařízením č. 1408/71 a 574/72 (viz texty v příloze).

Nařízení je velmi účinným právním instrumentem, který lze definovat jako evropský zákon, který je přímo aplikovatelný v každém členském státě. Tam, kde dochází k rozporu mezi evropským zákonem a národním zákonem, má přednost evropský zákon (to jest nařízení).

Kroky Společenství učiněné v této oblasti neznamenal harmonizaci různých systémů sociální ochrany. Spočívají v koordinaci těch aspektů národní legislativy, které by mohly mít nepříznivý dopad na pracující, pokud se tyto přestěhují za hranice. Co se ostatních aspektů týče, mohou členské státy provozovat své systémy sociálního zabezpečení podle vlastního uvážení.

Koordinace jako východisko pro úpravu vztahů mezi státy

Charakteristikou Evropského společenství jsou čtyři svobody: svoboda pohybu zboží, kapitálu, služeb a osob. Články 48 a 49 Římské smlouvy zaručují státním příslušníkům členských států právo pracovat kdekoli v rámci Společenství, což z hlediska přístupu k trhu práce znamená odstranění veškeré diskriminace založené na státní příslušnosti.

Pracovníku tudíž musí být dána možnost odejít do jiného členského státu, aby tam přijal nabídnutou práci, nebo dokonce aby tam práci hledal. Mobilitě pracovníků nesmí být kladeny umělé překážky. Ani dnes není samozřejmě taková mobilita stejná jako ta, která existuje na vnitrostátních trzích práce. Přesto velký počet lidí tráví část svého života prací v jiném členském státě Společenství. Týká se to pracovníků v pohraničních oblastech, sezónních pracovníků, těch, kteří byli vysláni na jisté období do zahraničí svými zaměstnavateli a těch, kteří se v jiném členském státě dokonce usídlili.

Za těchto podmínek existují dva důležité důvody pro koordinování systémů sociálního zabezpečení:

- **první důvod** se týká potenciální mobility pracovníků. Mobilita pracovníka může být vážně narušena, jestliže při ní ztrácí část nebo všechna svá práva na sociální zabezpečení v důsledku podmínek vyžadovaných jinými systémy sociálního zabezpečení (např. žádající, aby pracovník v příslušném státě již dříve sídlil nebo pracoval).

- **druhý důvod** spočívá v principu, že migrující pracovník se nesmí nacházet v méně výhodném postavení z hlediska sociálního zabezpečení než pracovníci, kteří po celý svůj pracovní život zůstávají v jednom členském státě.

Koordinace je navíc nezbytná i technicky, kvůli velkým rozdílům mezi systémy sociálního zabezpečení členských států a jejich široké škále podmínek pro vznik nároku, tarifů dávek, dob krytí a platebních postupů. K tomu je třeba přidat skutečnost, že systémy se neustále mění. Koordinace zůstává dynamickým procesem s otevřeným koncem.

Čtyři principy koordinace

I. Aplikace právního řádu jediného státu

U zaměstnané nebo samostatně výdělečně činné osoby přecházející hranice je důležité, aby nenastala situace, kdy není v žádném členském státě pojištěna, anebo kdy je pojištěna v několika členských státech zároveň. V některých členských státech je pojištěna každá osoba, která má v tomto státě trvalé bydliště (např. v Dánsku), zatímco v jiných členských státech používají jiné kritérium, dle kterého je kryt pojištěním každý, kdo v takovém státě pracuje (např. v Německu). Kdyby neexistovala koordinace, mohlo by uplatňování různých kritérií pro pojištění vyplývajících ze systémů sociálního zabezpečení vést ke kolizi zákonů. Například negativní kolize zákonů (nebyl pojištěn v žádném členském státě) by nastala v situaci, kdy pracovník sídlí v Německu, avšak pracuje v Dánsku. Dle dánských úřadů by takový pracovník nebyl pojištěn, jelikož v Dánsku nemá trvalé bydliště, zatímco dle německého zákona by také nebyl pojištěn, jelikož v Německu nepracuje.

Za jiných okolností může dojít k pozitivní kolizi zákonů, kdy je příslušná osoba zároveň pojištěna ve dvou členských státech. Jestliže například pracovník sídlí v Dánsku, ale pracuje v Německu, byl by pojištěn v Dánsku (kde má trvalé bydliště) a také v Německu (kde pracuje).

Obě tyto situace, negativní i pozitivní kolize zákonů, jsou nežádoucí a ohrožují volný pohyb pracovníků.

Výkon práva na volný pohyb v rámci Společenství nesmí mít ten účinek, že jakákoliv jednotlivá osoba je buď zároveň pojištěna ve dvou členských státech (z čehož by vyplývalo dvojité placení příspěvků) anebo, co je horší, není pojištěna vůbec v žádném členském státě.

Nařízení č. 1408/71 zajišťuje, aby taková pozitivní nebo negativní kolize zákonů nemohla nastat. Předpis stanoví kritéria, dle kterých lze aplikovat pouze jednu národní legislativu, přičemž obecným pravidlem je, že se uplatňuje legislativa země, kde zaměstnaná nebo samostatně výdělečně činná osoba pracuje, bez ohledu na místo jejího trvalého pobytu (článek 13 Nařízení č. 1408/71).

Přes uvedenou zásadu aplikace jediného zákonodárství byla vyhrazena řada derogací k tomuto pravidlu, z nichž nejznámější se vztahuje na pracovníky přidělené do zahraničí. Zaměstnaná osoba, která normálně pracuje pro

společnost sídlící v členském státě A, která je však dočasně přeložena do členského státu B, aby tam pracovala pro tutéž společnost, nadále podléhá legislativě (na dobu do jednoho roku s možností prodloužení o další rok) členského státu A. Další výjimky platí pro státní úředníky, posádku námořních loď, diplomaty.

Kromě jedné velmi specifické situace mohou být tudíž pracovníci podřízeni pouze jednomu členskému státu. Pravidla stanovená nařízením týkající se kolize zákonů jsou svým charakterem výlučná, což znamená, že aplikovatelnou legislativu určuje předpis s tím, že zároveň vylučuje všechny ostatní legislativy. Například pro osobu sídlící v Nizozemí, ale pracující v Německu, platí německá legislativa, nikoliv holandská, a to i tehdy, jestliže by příslušná osoba byla v Nizozemí pojištěna, jako osoba tam trvale sídlící.

Je třeba dodat, že takto určená legislativa je plně platná jak pro odvádění příspěvků (placení pojistného), tak pro poskytování dávek. Toto platí pro všechna odvětví sociálního zabezpečení stanovená příslušnou národní legislativou.

II. Rovné zacházení

Migrující pracovník se může setkat s tím, že zákony o sociálním pojištění hostitelské země zahrnují doložky, z kterých vyplývá diskriminace z důvodů státní příslušnosti. Taková diskriminace může například spočívat v kvalifikačních podmínkách nebo v podmínkách pro vyplácení peněžité dávky.

Zákaz diskriminace z důvodů státní příslušnosti vždy byl úhelným kamenem v koordinaci systémů sociálního pojištění. Jedním z pilířů Smlouvy zakládající EHS je základní princip, že se zakazuje veškerá diskriminace z důvodů státní příslušnosti (článek 7). Ve vztahu k sociálnímu zabezpečení je tento princip výslovně znovu opakován v článku 3 Nařízení č. 1408/71, který stanoví, že osoby sídlící na území členských států, na které se vztahují ustanovení Nařízení, podléhají stejným povinnostem a užívají stejných výhod dle legislativy členského státu jako státní příslušníci dotyčného státu.

Princip rovného zacházení byl široce precedenčně interpretován Soudním dvorem jakožto zakazující nejen formy otevřené diskriminace z důvodů státní příslušnosti, ale i skryté formy diskriminace, které sice mohou vycházet z různých kritérií, mají však ve skutečnosti stejný výsledek. V oblasti sociálního zabezpečení může mít přitom nepřímá diskriminace řadu forem.

III. Zachování nabytých práv (výplata dávek do ciziny)

Podle zákonů některých členských států je možné vyplácet dávky (například důchod) jen tehdy, jestliže osoba uplatňující nárok má stále bydliště v dotyčném státě. Podřizování výplaty dávek podmínce trvalého bydliště tvoří překážku pro vývoz dávek. Národní ustanovení tohoto typu jsou předpojatá, zvláště vůči migrujícím pracovníkům, kteří nabyli práva na dávku, a kteří z jakéhokoliv důvodu si přejí navrátit se do země svého původu. Bez koordinace by o svá nabytá práva přišli, což by bylo překážkou volnému pohybu pracovníků.

Podle Nařízení č. 1408/71 se státy vzdávají všech doložek vyžadujících trvalý pobyt. Invalidní, starobní a vdovské a sirotčí důchody a důchody vyplývající z pracovních úrazů a nemocí z povolání, kterých bylo nabyto dle zákonů členského státu, musí být příslušné osobě vypláceny, a to i tehdy, jestliže tato sídlí v jiném členském státě.

Z textu článku 10(1) Nařízení č. 1408/71 vyplývá, že záměrem tohoto ustanovení je zaručit vývoz již nabytých penzí. Soudní dvůr však rozhodl, že záměrem tohoto ustanovení je podpořit volný pohyb pracovníků ochranou těch, kterých se to týká, před jakýmkoliv nevýhodami, které by mohly být důsledkem přesídlení z jednoho členského státu do jiného. Dle názoru Soudního dvora tento princip znamená nejen to, že již není přijatelné, aby vyplácení penze již nabyté podléhalo podmínce trvalého bydliště, ale i to, že jednotlivci není možné upřít nárok na penzi jen proto, že sídlí v jiném členském státě. Soudní dvůr tak zvrátil doložky vyžadující trvalý pobyt nejen pro příznání penze, ale i doložky vyžadující trvalý pobyt pro vyplácení penze již nabyté.

IV. Zachování práv během jejich nabývání (sčítání dob pojištění)

Ve všech členských státech podléhá nárok na některé dávky dovršení jistého předepsaného období. Podle této podmínky je třeba, aby dříve než získá nárok, platila nárokující osoba příspěvky či po konkrétně stanovenou dobu pracovala nebo sídlila v příslušné zemi. Kdyby tato záležitost nebyla regulována na úrovni Společenství, mohly by tyto kvalifikační doby stavět zaměstnané a samostatně výdělečně činné migrující pracovníky do nevýhodného postavení.

Je mnoho případů, kdy člověk stráví část svého pracovního života v jednom a část v jiném členském státě, a přitom nesplní předepsanou dobu pro

nárok na dávku v žádném z nich. Pro nápravu této situace zahrnuje Nařízení č. 1408/71 ustanovení, že pro nabytí práva na dávky je třeba tam, kde to připadá v úvahu, započítat pojistná období dosažená v jiných členských státech. Tomu se říká sdružování pojistných období nebo období trvalého pobytu. V Nařízení se toto sdružování vztahuje na různé druhy dávek, jak jsou konkrétně uvedeny v článku 18 (nemoc a mateřství), 38 (invalidita), 45 (starobní, vdovské a sirotčí důchody), 64 (pohřebné), 67 (příspěvek v nezaměstnanosti) a 72 (rodinné dávky a přídavky).

Kromě toho, že sociální zabezpečení spočívá na těchto čtyřech zásadách, obsahuje také velký počet ustanovení, která přihlížejí k četným zvláštním charakteristikám legislativy některých členských států (příloha VI k Nařízení č. 1408/71). Přihlédnuto je též ke konkrétním potřebám jistých kategorií osob z hlediska koordinace, např. v kapitolách věnovaných 'nemoci a mateřství' a 'nezaměstnanosti' jsou zvláštní ustanovení platná pro příhraniční a sezónní pracovníky. Navíc existuje značný počet ustanovení, která se konkrétně týkají různých odvětví sociálního zabezpečení. Existuje například ustanovení v kapitole o 'nemoci a mateřství', dle kterého pracovníci pojištění v členském státě A, kteří náhle onemocní během dovolené ve státě B, mají ve státě B nárok na zdravotní péči, jakoby tam byli pojištěni.

Všechny čtyři koordinační principy jsou obsaženy v základních předpisech Společenství - Nařízení 1408/71 a 574/72. Jestliže se v následujícím textu hovoří o sociálním zabezpečení v rámci EU, mají se tím na mysli uvedená nařízení.

Věcný rozsah koordinace - zahrnuté systémy

Ne všechny dávky sociálního zabezpečení stanovené národními legislativami členských států pokrývá Nařízení č. 1408/71. Bylo by nesmírně obtížné formulovat vyčerpávající definici koncepce sociálního zabezpečení, aby tato vymezila rozsah záležitostí, které pokrývají Nařízení Společenství týkající se sociálního zabezpečení migrujících pracovníků. Cílem Nařízení č. 1408/71 jistě nebylo stanovit definici toho, co je nebo není dávka sociálního zabezpečení. Jakýkoliv pokus o takovou definici by byl marný vzhledem k existujícím nesrovnalostem v tomto ohledu mezi národními legislativami, kde navíc nebyl záměr tyto harmonizovat.

Předpisy Společenství o sociálním zabezpečení se týkají všech národních legislativ v těchto oblastech:

nemoc a mateřství,
dávky v případě invalidity,
starobní důchody,
dávky pro pozůstalé,
pracovní úrazy a nemoci z povolání,
pohřebné,
podpory v nezaměstnanosti,
rodinné dávky.

Nezáleží na tom, zda jsou tyto dávky a podpory financovány z příspěvků, ani zda jsou vypláceny zaměstnavateli, institucemi sociálního zabezpečení nebo orgány veřejné správy.

Předpisy Společenství se však nevztahují na záležitosti:

- I) sociální a zdravotní pomoci - asistence. Výplata těchto dávek je zpravidla závislá na prověření majetkových poměrů a nejsou to přitom dávky spojené s některou z kategorií uvedených výše;
- II) dávky, které jsou založeny na dohodách mezi zaměstnavateli a odbory, i když je státní úřady prohlášeno za závazné. Toto je případ mnoha existujících systémů penzijního připojištění a systémů předčasných důchodů;
- III) dávky podle speciálních systémů pro státní zaměstnance;
- IV) dávky pro oběti války nebo následků války.

Významnou měrou se na formulování věcné působnosti Nařízení 1408/71

podlejší judikáty Evropského soudního dvora. Vycházejí z jednotlivých kauz lze doplnit, že ve smyslu Nařízení patří mezi dávky sociálního zabezpečení:

- preventivní zdravotnická opatření,
- některá opatření na národní úrovni vztahující se k válečným akcím nebo náhradě za utrpení nebo újmu způsobenou nacistickým režimem, kterými se doplňují nebo provádějí obecná ustanovení o sociálním pojištění,
- pomoc při odborném vzdělávání, která je Soudním dvorem považována za druh podpory v nezaměstnanosti za podmínky, že se týká pracujících, kteří již jsou nezaměstnaní anebo těch, kteří jsou sice dosud zaměstnaní, ale hrozí jim nezaměstnanost,
- nepřispěvkové dávky smíšeného typu, které jsou okrajovými dávkami vznikajícími v důsledku toho, že některé národní legislativy postupně integrují sociální pomoc se sociálním zabezpečením.

Soudní dvůr vymezil rozhodující kritéria pro působnost Nařízení Společenství tak, že v oblasti sociálního zabezpečení přijal namísto striktně analytické koncepce rozsáhlou koncepci funkční, která se zřejmě bude v následujících letech dále rozvíjet. Stanovil však zároveň nezbytné pevné limity, bez kterých by se otevřela stavidla prakticky neomezenému rozšiřování sociálního zabezpečení ve smyslu práva Společenství.

Z precedenčního práva Soudního dvora obecně vyplývá, že rozdíl mezi dávkami, které nařízení č. 1408/71 vylučuje a těmi, které zahrnuje, v podstatě spočívá na prvcích, z kterých se jednotlivé dávky skládají, zvláště na účelu dávky a podmínkách pro její nabytí, a konkrétněji na právně definovaném postavení přiděleném vlastníku požitků. Rozhodujícím měřítkem pro definitivní zahrnutí dávky do působnosti nařízení, tak jak je definován svým článkem 4(1), je, že musí být spojena s jednou z dávek v tomto článku vyjmenovaných. Hodnocení musí přitom být široce založené v souladu se základním cílem článku 51 Smlouvy EHS, přihlížejíce k rozvoji sociálního zabezpečení, který je též součástí opatření přijatých v rámci obecné politiky zaměstnanosti.

Komise navrhla zahrnutí zvláštních ustanovení do nařízení č. 1408/71 pro koordinaci nepřispěvkových smíšených dávek ve světle precedenčního práva Soudu. Pro tento účel také v srpnu 1986 předala Radě návrh nového nařízení. Tento návrh, který byl přijat 30. srpna 1992, zakazuje vývoz nepřispěvkových smíšených dávek uvedených v nové příloze IIa.

Osobní rozsah koordinace

Působnost Nařízení č. 1408/71 ve vztahu k osobám je vymezena článkem 2, který stanoví, že předpis se vztahuje na:

- osoby zaměstnané nebo samostatně výdělečně činné, které podléhají nebo podléhaly zákonům jednoho nebo více členských států a které jsou státními příslušníky jednoho z členských států anebo které jsou osobami bez státní příslušnosti anebo uprchlíky sídlícími na území jednoho z členských států, jakož i na příslušníky jejich rodin a osoby po nich přežívající; ve smyslu poslední novelizace (Nařízení 1290/97) požívají omezené ochrany pro případ poskytnutí nezbytných dávek během studia v jiných členských státech i studenty),
- pozůstalé osoby po osobách zaměstnaných nebo samostatně výdělečně činných, které podléhaly zákonům jednoho nebo více členských států, bez ohledu na státní příslušnost takové zaměstnané nebo samostatně výdělečně činné osoby, pokud jsou pozůstalí státními příslušníky jednoho z členských států anebo osobami bez státní příslušnosti anebo uprchlíky sídlícími na území jednoho z členských států,
- státní zaměstnance a osoby, které v souladu s platnými zákony jsou za takové považovány, pokud podléhaly nebo podléhají zákonům členského státu, ke kterým se vztahuje tento předpis.

K některým problémům z hlediska aplikovatelnosti Nařízení č. 1408/71 může vést změna státní příslušnosti. Bylo otázkou, v kterém momentu by se mělo zkoumat, zda dotyčný má nemá status státního příslušníka Společenství a spadá pod působnost předpisu? Cestu ukázaly rozsudky Evropského soudního dvora v konkrétních případech (10/78 Belbouab, Buhari Hajji), seznámení s nimiž se předpokládá v samostatné publikaci.

Osobní rozsah Nařízení 1408/71 je zásadní otázkou pro rozhodování, vztahují-li se na osobu předpisy Společenství. Pokud by se výše uvedené vymezení jevílo hůře srozumitelné, lze zjednodušeně říci, že ochrana předpisů Společenství se vztahuje na tyto osoby:

Osoby zaměstnané a samostatně výdělečně činné ze státu, který je členem Evropské unie (nebo Evropského ekonomického prostoru) a jsou nebo byly pojištěny podle legislativy těchto států,

důchodce, kteří jsou občany těchto států, i když se stali důchodci již před-

tím než se jejich země stala členem Evropské unie (nebo Evropského ekonomického prostoru),

rodinné příslušníky a pozůstalé výše zmíněných osob bez ohledu na jejich státní příslušnost. Jejich ochrana je však omezena na práva, která nabyl příslušný pracovník nebo důchodce (např. zdravotní pojištění jako rodinní příslušníci, rodinné příspěvky, vdovské nebo sirotčí důchody).

státní zaměstnance a jejich rodinné příslušníky, kteří však požívají ochrany jen pokud nejsou pojištěni ve zvláštních systémech pojištění pro státní zaměstnance, ale ve všeobecného systému, který pokrývá veškeré (aktivní) obyvatelstvo.

V rámci osobního rozsahu je třeba se též zmínit o různých kategoriích osob, pro něž se používají v předpisech EU specifické pojmy a pro něž existuje v předpisech EU mnohdy zvláštní úprava.

Pracovník

Podle důsledného precedenčního práva Soudního dvora pojem „pracovník“ (zaměstnaná nebo samostatně výdělečně činná osoba) nekopíruje definici stanovenou vnitrostátním právem členského státu, ale definici stanovenou právem Společenství. Nevztahuje se pouze na migrující pracovníky v přísném slova smyslu (jako na ty, kteří se pohybují z jednoho členského státu do jiného za účelem výkonu povolání), ale zahrnuje obecně všechny, kteří zůstávají na území jiného členského státu, bez ohledu na důvod tohoto pobytu, jakož i na takového pracovníka, který se nachází v jedné ze situací, která má mezinárodní prvky. Absence jakéhokoliv spojení se skutečnou migrací smazává rozdíl mezi migrujícími a nemigrujícími pracovníky a zasahuje mimo přísný rámec, do kterého spadají pojištěné osoby, jak stanoví články 48 až 51 Smlouvy EHS týkající se svobody pohybu pracovníků. (Skutečností je, že název Nařízení č. 1408/71, narozdíl od Nařízení č. 3, již neobsahuje odkaz na migrující pracovníky, ale pouze velmi obecně odkazuje na zaměstnané a samostatně výdělečně činné osoby pohybující se v rámci Společenství.)

Osoba je obecně ve smyslu Nařízení považována za zaměstnanou nebo samostatně výdělečně činnou, je-li z jakéhokoliv důvodu pojištěna, a to i pouze proti jedinému riziku nebo jedné eventualitě, pod (obecným nebo speciálním) plánem sociálního zabezpečení vztahujícím se na zaměstnané nebo samostatně výdělečně činné osoby, na všechny obyvatele nebo na pracující ve-

řejnost jakožto celek (za určitých podmínek) z důvodu povinného, volitelného pokračujícího nebo dobrovolného pojištění (za určitých podmínek).

Pojem „pracovník“, jak ho definuje článek 1(a) Nařízení 1408/71, má obecnou působnost a pokrývá každou osobu, která má postavení osoby pojištěné podle zákonů o sociálním zabezpečení jednoho nebo více členských států, ať již vykonává povolání nebo obchodní činnost či nikoliv. (Působnost Nařízení, takto vymezená, značně přesahuje užší vymezení svobody pohybu pracovníků, jak je zaručuje Smlouva EHS.)

Pozůstalá osoba nebo rodinný příslušník

Právo Společenství nepovažuje migrujícího pracovníka pouze za dodavatele práce, ale v osobní a rodinné sféře za příslušníka Společenství států; Soud v tomto duchu usiluje o odstranění překážek mobility pracovníků z hlediska podmínek pro integrování rodiny v hostitelském státě.

U definice „rodinného příslušníka“ a „přežívající osoby“ článek 1(f) a (g) Nařízení č. 1408/71 odkazuje na legislativu, dle které jsou dávky poskytovány. Jestliže však takové zákony považují za příslušníka rodiny pouze osobu, která žije pod stejnou střechou jako zaměstnaná nebo samostatně výdělečně činná osoba, nebo jako přežívajícího jen takovou osobu, která žila pod stejnou střechou se zemřelou osobou, bude tato podmínka považována za splněnou, jestliže je dotyčná osoba primárně závislá na zaměstnané nebo samostatně výdělečně činné osobě anebo jestliže byla primárně závislá na zemřelé osobě.

Podmínky na základě kterých nebyla působnost Nařízení omezena jen na pracovníky pohybující se v rámci Společenství z důvodů zaměstnání se stejně vztahují i na příslušníky jejich rodin a pozůstalé. (Například dítě nemigrujícího pracovníka, které odjede strávit prázdniny v jiném členském státě, má v souladu s článkem 22(1)(a)(i) Nařízení v tomto státě právo na zdravotní služby.)

Rozsudek Soudu (kauza Kermaschek) navíc ukazuje, že příslušníci pracovníkovy rodiny a osoby po něm přežívající mohou, dle Nařízení č. 1408/71 a 574/72, nárokovat pouze odvozená práva nabytá vzhledem k jejich postavení rodinných příslušníků pracovníka, nebo osoby přežívající po pracovníkovi, nikoliv však žádná vlastní práva. Důvod pro tento přísný rozsudek je bezpochyby ten, že rodinní příslušníci v celkovém kontextu volného pohybu osob nemají autonomní právo na volný pohyb se současně existujícími záru-

kami ve sféře sociálního zabezpečení podobné těm, kterým se těší samotný pracovník, nýbrž pouze právo usadit se společně a pracovníkem (zaměstnanou osobou) v souladu s článkem 10 předpisu č. 1612/68.

Státní zaměstnanec

Tento pojem nezahrnuje jen osoby takto výslovně označené, ale za státní zaměstnance jsou považovány i osoby, které jsou v souladu s platnými zákony za takové pokládány. Třeba zdůraznit, že státní zaměstnanci mohou využívat požitků dle Nařízení č. 1408/71 jen tehdy, jestliže podléhají nebo podléhali zákonům členského státu, na které se tento předpis vztahuje (nikoli tedy zákonům o speciálních sociálních soustavách platných pro státní zaměstnance).

Výše zmíněné omezení je závažná překážka volnému pohybu pracovníků, tak jak je stanoveno v člincích 2(3) a 4(4) Nařízení. Počítá se proto s jejím odstraněním přijetím návrhu na novelizaci tak, aby byla rozšířena působnost Nařízení č. 1408/71 a 574/72 i na zvláštní plány pro státní zaměstnance a osoby za takové považované.

Osoby bez státní příslušnosti a uprchlíci

Co se týče definice 'osoby bez státní příslušnosti' a 'uprchlíka', odkazuje článek 1(d) a (e) nařízení 1408/71 na význam uvedený v článku 1 Úmluvy o právním postavení uprchlíků, podepsané v Ženevě 28. července 1951 a Úmluvy o právním postavení osob bez státní příslušnosti, podepsané v New Yorku 28. září 1954.

Ačkoliv se právo na volný pohyb osob nevztahuje na osoby bez státní příslušnosti a uprchlíky, jsou tyto kryty předpisy sociálního zabezpečení společně s členy jejich rodin a přežívajícími osobami, pokud trvale sídlí na území členského státu a pokud podléhají nebo podléhaly zákonům jednoho nebo více členských států (článek 2(1) Nařízení č. 1408/71). Osoby bez státní příslušnosti a uprchlíci, kteří jsou osobami pozůstalými po pracovnících, na které se vztahovaly zákony jednoho nebo více členských států, bez ohledu na státní příslušnost tohoto pracovníka, jsou též kryty. Toto je další příklad působnosti nařízení ve vztahu k osobám, který zdaleka přesahuje striktní vymezení svobody pohybu osob.

Další kategorie pracovníků

Existuje několik specifických kategorií pracovníků, kteří jsou bezpo-

chyby zaměstnanými osobami ve smyslu nařízení, jelikož splňují podmínky stanovené článkem 1(a), ale na které se vzhledem k povaze práce, kterou vykonávají, vztahují zvláštní ustanovení - což je derogace od obvyčejného práva předpisů - v podstatě při určování platné legislativy. Toto se týká následujících kategorií:

- pohraniční pracovníci (viz článek 1(b) předpisu)
- sezónní dělníci (viz článek 1(c))
- námořníci (viz článek 14 b)
- osoby zaměstnané na diplomatických zastupitelstvích a konzulárních úřadech (viz článek 16)
- pomocný personál Evropských společenství (viz článek 16).

Jak již bylo naznačeno, v současné době se předpisy Společenství o sociálním zabezpečení netýkají ještě všech osob, které se pohybují nebo pohybují v Evropské unii (nebo v Evropském ekonomickém prostoru). Ačkoli postupný vývoj jednoznačně směřuje k překlenutí občanského principu a k odvozování práv nikoli pouze od zaměstnání (samostatné výdělečné činnosti), ochrany podle předpisů Společenství nepožívají dosud zejména:

občané třetích zemí - států, které nejsou členy Evropské unie (nebo Evropského ekonomického prostoru), pokud nejsou rodinnými příslušníky nebo pozůstalými osobami pracovníka; rodinní příslušníci, kteří jsou státními příslušníky nečlenského státu, nemohou nárokovat dávky z titulu vlastní osoby,

studenti (byl Nařízením 1290/97 jim již přiznalo nároky výše zmíněné), handicapované osoby a neaktivní osoby, kteří nejsou považováni již za rodinné příslušníky osoby zaměstnané nebo osoby samostatně výdělečně činné nebo důchodce; vedle nepojištěných osob nespádají do okruhu krytých osob ani dobrovolně pojištěné osoby, které nepracují anebo nesplňují podmínku, že v minulosti musely být povinně pojištěny (tj. mimo působnost článku 1(a) (iv))

státní zaměstnanci, jsou-li pojištěni podle speciálních systémů pro státní zaměstnance.

Rozšíření působnosti nařízení č. 1408/71 a 574/72 na zvláštní plány pro státní zaměstnance a na plány, které se vztahují na všechny osoby, které nejsou dosud kryty zmíněnými předpisy, pokud jsou pojištěny v členském státě (zvláště studenty a osoby, které nejsou zaměstnané), je připravováno již od konce 70. let. Aktuálností nabylo zvláště na počátku 90. let v souvislosti s při-

jetím tří směrnic, které se vztahují na právo pobytu pro studenty, důchodce a jiné osoby, které nejsou zaměstnané, i vzhledem k vývoji precedenčního práva Soudního dvora v přístupu k zaměstnání ve státní službě a přístupu studentů k odbornému výcviku v kterémkoliv členském státě.

Zvláštní úprava v jednotlivých oblastech sociálního zabezpečení

Dávky v nemoci a mateřství

Předpisy Společenství o sociálním zabezpečení obsahují podrobnou úpravu v kapitole o dávkách v nemoci a mateřství, kde jsou speciální ustanovení pro pracující, nezaměstnané, důchodce, jejich rodinné příslušníky a nově pro studenty, kteří bydlí nebo pobývají v cizině. Nabízejí důležitou a patřičnou ochranu nejen cizím pracovníkům a jejich rodinným příslušníkům ale také všem osobám, na něž se vztahují tyto předpisy, zejména miliónům turistů, kteří tráví svoji dovolenou v cizině.

Samozřejmě i v této oblasti platí základní principy koordinace. Kdykoliv je například stanovena určitá čekací doba předtím, než vznikne nárok na určitou dávku, musí kompetentní instituce brát v úvahu dobu pojištění, dobu pobytu nebo dobu zaměstnání, které byly dovršeny podle legislativy jiných zemí. Tento obecný princip (sčítání dob pojištění) dává záruku, že osoba neztratí nároky při změně zaměstnání nebo při přestěhování do jiného státu.

Dávky v nemoci a mateřství se liší v jednotlivých členských státech, na něž se vztahují předpisy Společenství o sociálním zabezpečení. Existují dvě hlavní kategorie dávek ve všech zemích Evropské unie (a Evropského ekonomického prostoru): dávky v hotovosti a dávky v naturáliích.

Dávky v nemoci v hotovosti - peněžité dávky - jsou dávky, jejichž účelem je nahrazovat příjem (mzdy, platy), ušlý v důsledku nemoci. V některých zemích stanoví národní legislativa, že se mzdy budou vyplácet nadále po určitý počet dní nebo týdnů po začátku pracovní neschopnosti; podle precedenčního práva Evropského soudního dvora jsou tyto platby rovněž považovány za nemocenské dávky v hotovosti.

Obecné pravidlo je, že nemocenské dávky v hotovosti jsou vždy vypláceny podle legislativy té země, kde je osoba pojištěna, bez ohledu na to, ve které zemi bydlí nebo pobývá.

Toto platí pro všechny kategorie osob ve všech situacích: příhraniční pracovníky, sezónní pracovníky, vyslané pracovníky, důchodce nebo rodinné příslušníky. Výše a trvání výplaty dávky závisí výlučně na legislativě státu pojištění a dávky se běžně vyplácejí přímo.